

Yazar(lar) / Author(s)

Bayram Ali Çetinkaya

e-posta: aalictnky@gmail.com

(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Dr. Öğr. Üyesi, Elşan İzzetgil

Kastamonu Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler, Kastamonu-Türkiye

e-posta: eizzetgil@kastamonu.edu.tr

Makale Bilgileri/Article information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article

Geliş tarihi-Date of submission: 03.07.2025

Kabul tarihi-Date of acceptance: 06.10.2025

Yayın tarihi-Date of publication: 30.11.2025

Hakemlik-Review

Çift Taraflı Kör Dış Hakemlik

Double-Blind External Peer Review

Etik beyan/Ethics statement

Yazar(lar), çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyduklarını beyan etmiştir.

The author(s) declared that they complied with ethical principles during the preparation of the study.

Benzerlik taraması- Plagiarism checks

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir

No conflict of interest declared

Finansman-Grant support

Fon, hibe veya destek alınmamıştır

No funding or support was received

Lisans- License

İran'ın Nükleer Enerji Politikalarında İdeolojik Motivasyon ve Dinamikler: Kimlik İnşası Üzerine Bir Değerlendirme^a

Öz

İran'ın, petrol ve doğalgaz gibi hidrokarbon kaynaklara dayalı enerji politikası 1950'li yıllardan itibaren Muhammed Rıza Şah'ın, Batıdan sağladığı altyapı desteğiyle birlikte nükleer enerjiye doğru kaymıştır. Ancak 1979'daki İran İslam Devrimiyle birlikte inşa edilen yeni ulusal kimlik, ideolojik motivasyonlar ve çeşitli yapısal gerçekler nedeniyle bu yatırımlar kesintiye uğramıştır. Buna karşın zamanla değişen algılar nedeniyle kesintiye uğrama durumu uzun sürmezken ilerleyen yıllarda da nükleer teknoloji, devlet söyleminde kimliğin vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiş ve dış politikada maddi kapasitenin ötesinde kimlik, çıkar, söylem ve algılar üzerinden meşrulaştırılmıştır. Çalışma, söz konusu dönüşümü, Sosyal İnşacılık kuramının kimlik merkezli yaklaşımıyla açıklamakta; kimliğin ideoloji, çıkarlar ve dış politika tercihleriyle nasıl iç içe geçtiğini, İranlı liderlerin nükleer enerjiye dair söylemlerini çözümleyerek ortaya koymaktadır. Ortaya konulan araştırma bulguları, İran'ın nükleer politikasının farklı dönemlerde büyük ölçüde liderlerin yönelimleri doğrultusunda şekillendiğini göstermektedir. Bu bağlamda zaman zaman yumuşama sinyalleri verilerek diplomatik adımlar ile söylemin yoğunluğu dönemlere göre değiştirilse bile, kimlik ve ideolojik temellerin korunduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İran, Nükleer Enerji, İslam Devrimi, Sosyal İnşacılık, Kimlik

Ideological Motivation and Dynamics in Iran's Nuclear Energy Policies: An Evaluation on Identity Construction*

Abstract

Iran's energy policy, based on hydrocarbon resources such as oil and natural gas, shifted toward nuclear energy in the 1950s with the infrastructure support provided by the West under Mohammad Reza Shah. However, with the Iranian Islamic Revolution in 1979, these investments were interrupted due to the new national identity that was established, ideological motivations, and various structural realities. Nevertheless, due to changing perceptions over time, this interruption did not last long, and in the following years, nuclear technology became an indispensable element of identity in state discourse and was legitimized in foreign policy beyond material capacity through identity, interests, discourse, and perceptions. The study explains this transformation through the identity-centered approach of Social Constructionism theory, revealing how identity is intertwined with ideology, interests, and foreign policy preferences by analyzing Iranian leaders' discourse on nuclear energy. The research findings reveal that Iran's nuclear policy has been shaped to a large extent by the orientations of its leaders in different periods. In this context, although signals of softening have been given and diplomatic steps have been taken from time to time, the discourse has retained its identity-based and ideological foundations, albeit with varying degrees of intensity depending on the period.

Keywords: Iran, Nuclear Energy, Islamic Revolution, Social Constructivism, Identity

Yazar Katkı Oranları/ Author Contributions

Çalışmanın Tasarımı/Conceiving the Study

Yazar-1 (%40) - Yazar-2 (%60)

Veri Toplama/Data Collection

Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)

Veri Analizi/Data Analysis

Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)

Makale Yazımı/ Article Writing

Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)

Gönderim ve Revizyon/Submission and Revision

Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)

Atıf- Citation (APA)

Çetinkaya, B. A & İzzetgil, E. (2025). Ideological motivation and dynamics in Iran's nuclear energy policies: An evaluation on identity construction.

İctimaiyat, 9(2), 934-954. <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1733527>

^a Bu çalışmanın "İslam Devrimi Sonrası İran'ın Nükleer Enerji Politikası" başlıklı bölümü, sorumlu yazarın lisansüstü tezinden istifade edilerek hazırlanmıştır.

1. Giriş

İran'ın enerji alt yapısı, yirminci yüzyılın ortalarına kadar petrol ve doğalgaz gibi zengin hidrokarbon kaynaklara dayandırılırken alternatif enerji kaynaklarına yönelik ilgi oldukça sınırlı kalmıştır. Küresel enerji dinamiklerinde yaşanan dönüşümler doğrultusunda bu yapı, özellikle 1950'li yıllardan itibaren değişim göstermeye başlamış ve nükleer enerji, giderek daha fazla önem kazanan bir alan haline gelmiştir. Bu yönelimi belirginleştiren en kritik gelişmelerden birini, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Dwight Eisenhower'ın 1953 yılında gerçekleştirdiği 'Barış için Atom' (*Atoms for Peace*) adlı konuşması oluşturmuş ve bu söylem, barışçıl nükleer enerji kullanımının teşvik edilmesine yönelik uluslararası bir perspektifin temelini atmıştır. Buna bağlı olarak ABD, müttefik olarak kabul ettiği ülkelere küçük ölçekli araştırma reaktörleri kurmuş ve bu reaktörlerin çalıştırılabilmesi için teknolojik ve bilimsel altyapı desteği sağlamıştır (akt. Aydın ve Tekbiyık, 2007: 108-109). Dolayısıyla Muhammed Rıza Şah'ın Batı yanlısı dış politika tercihleri neticesinde İran, nükleer teknoloji transferinden faydalanırken aynı zamanda nükleer enerjiyi de ulusal enerji stratejilerinde öncelikli alan olarak değerlendirmiştir.

İran'ın nükleer enerjiyi öncelikli alan olarak değerlendirmesinde; Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) tehdidine karşı caydırıcılık oluşturma arzusu, askeri gücünü geliştirme isteği, fosil yakıtlara olan bağımlılığı azaltarak enerji güvenliğini sağlama hedefi, fosil kaynak gelirlerini artırma yönündeki ekonomik kaygılar, uluslararası alanda prestij kazanma isteği ve teknolojik kalkınmayı teşvik etme amacı gibi çok boyutlu stratejik hedefler belirleyici olmuştur. Bu hedefleri hayata geçirmeyi amaçlayan İran, 1957 yılında 'Barış İçin Atom Programı' kapsamında ABD ile sivil bir nükleer iş birliği anlaşması imzalamıştır (Sahimi, 2013: 60). Böylelikle İran'ın nükleer enerji programı netlik kazanmış ve ülke, nükleer enerjiye yönelik ilk araştırma girişimlerini Batı desteğiyle gerçekleştirmiştir.

Bu bağlamda Merkezi Antlaşma Teşkilatı (Central Treaty Organisation/CENTO) kontrolünde olan Nükleer Bilim Enstitüsü Tahran'a taşınmış, İran'da Nükleer Araştırma Merkezi kurulmuş ve Tahran Üniversitesinde araştırma reaktörü inşa edilmiştir. Ayrıca nükleer enerji sektörünün meşruluğunu sağlamak isteyen Şah; 1958'de Atom Enerji Ajansına üye olurken 1968'de de Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'nı (NPT) imzalamıştır (Iran Press, 2022). Nitekim Şah'ın sivil amaçlı nükleer enerji yaklaşımı üzerinde durması ve bunun aksini ortaya çıkaracak bir gelişmenin olmamasının yanı sıra bu dönemde meydana gelen Arap-İsrail Savaşı, İran'ın nükleer enerji programının gelişimini güçlendirmiştir. Çünkü savaşla ortaya çıkan petrol krizi, İran'ın petrol satışlarından daha fazla gelir elde etmesini sağlayarak ülkenin nükleer güç olma yolunda gelişim sağlaması için fırsat yaratmış ve nükleer programını hızlandırmıştır.

Stanford Araştırma Enstitüsünün 1970'lerde yayımladığı raporda, İran'ın 1990 yılına kadar 20.000 Megawatt'lık (MW) enerjiye ihtiyaç duyabileceğini öne sürmesi, İran'ın nükleer enerji programına ilişkin tartışmalarda dikkate alınan bir başka unsur olmuştur (Sahimi, 2003). Bunun üzerine ABD'li firmalar İran'ın nükleer enerjiye geçişini teşvik etmiş ve bu teşvikle İran, nükleer enerjiye ayırdığı bütçeyi önemli ölçüde artırmıştır. Bu bağlamda ABD, Fransa, Britanya, Batı Almanya, Belçika, İtalya ve Kanada gibi ülkelerle İran arasında altyapı, nükleer reaktör satışı, öğrenci ile bilim insanlarının eğitimi, teknoloji transferi ve danışmanlık gibi alanlarda yakın iş birliği kurulmuştur. Ayrıca ABD ile 1977 ve 1978 yıllarında 'Nükleer Teknoloji Değişimi' ve 'Nükleer Güvenlik İş Birliği' anlaşmaları imzalanmış (Jane, 2017: 268) ve İran'a 'en çok gözetilen ulus' statüsü verilmiştir (Nikou, 2021). Ancak 1979'da İslam devriminin gerçekleşmesiyle ortaya

çıkan kimlik yüzünden hem Batı ülkelerinin sağladığı teknik destek ve altyapı yardımları sekteye uğramış hem de İran ile Batı arasındaki olumlu yönde gelişen ilişkiler, köklü bir değişim yaşamış ve bunun sonucunda derin bir kopuş meydana gelmiştir.

İlgili süreçte yeni rejimin oluşturduğu kimlik anlayışıysa oldukça ideolojik temellere dayalı bir karaktere sahip olmuştur. Başka bir deyişle yeni rejim; Şii inanç sistemini temel alan, Fars kültürüne özel önem atfeden, anti-emperyalist ve Batı karşıtı duruş sergileyen, egemenlik idealini ön planda tutan, ulus devletten ziyade Müslümanların birliğini hedefleyen ve İran'ı İslam aleminin liderliğine taşımayı amaçlayan bir kimlik benimsemiştir. Yeni rejimin konumunu ve misyonunu tanımlayan bu kimlik, ideolojik temelleri ve hedefleriyle dikkat çeken bir yapı sunmakla birlikte ülkenin dış politika tercihlerinin ve nükleer enerji politikasının belirlenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır.

Bu bağlamda çalışma, bahsi geçen durumdan yola çıkarak devrim sonrasındaki nükleer enerji politikasının oluşumunu; kimlik inşası, ideolojik söylemler ve siyasi elitlerin etkisi çerçevesinde analiz ederek ideolojik kimliğin, İran'ın nükleer enerji politikasını doğrudan etkilediğini ve dönüştürdüğünü ortaya koymayı amaçlamıştır. Söz konusu amaç ise İran'ın nükleer enerji politikasını yalnızca teknik ve stratejik bir mesele olarak değil; aynı zamanda kimlik, söylem, siyasi elitler ve çıkar üzerinden değerlendirmeyi mümkün kılmıştır. Bu değerlendirmenin sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için de çalışma giriş kısmıyla birlikte dört ana bölüme ayrılacak şekilde planlanmıştır.

Çalışmanın giriş bölümünde, İran'ın Muhammed Rıza Şah döneminde başlayan nükleer enerji programının tarihsel kökenlerine değinilirken aynı zamanda çalışmanın amacı, teorik çerçevesi, önemi ve planı hakkında da bilgi verilmiştir. İkinci ana bölümde Sosyal İnşacılığın kimlik yaklaşımı ele alınmış ve kimliğin dış politik tercihleri, güvenliği ve ulusal çıkarları nasıl biçimlendirdiği tartışılmıştır. Üçüncü bölümde, İran'da devlet kimliğinin oluşması ve bu kimliğin oluşmasında ideolojik referanslar ve söylemsel yapıların belirleyici rolü açıklanmıştır. Son bölümde ise İran İslam Devrimi sonrasında İran liderlerinin izlediği nükleer enerji politikaları sistematik bir şekilde analiz edilmiştir.

2. Literatür

Bu çalışma, İran'ın dönemsel olarak geliştirdiği nükleer enerji politikalarını, Sosyal İnşacılığın kimlik yaklaşımı üzerinden analiz ederek literatüre önemli bir katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda 2000'li yıllardan itibaren İran'ın nükleer enerji politikaları, çok sayıda akademik çalışmaya konu olsa da bu çalışmalar, genellikle realist ve liberal teoriler çerçevesinde; güvenlik, caydırıcılık, dış politika ve stratejik çıkarlar üzerinden analiz edilmiştir. Dolayısıyla söz konusu çalışmalar, rasyonel aktörleri merkeze alırken diğer taraftan kimlik, söylem ve ideoloji gibi sosyo-politik argümanları göz ardı etmiştir. Bu çalışma ise nükleer enerji politikasını değerlendirirken rasyonel aktörlerden ziyade ideolojik kodlar, devrim sonrası kimlik yapılanması ve söylemler eşliğinde İran'ın nükleer enerji politikasının detaylı bir analizini sunmuştur. Çalışma, nükleer enerji politikasını güvenlik, teknik mesele ve dış politika söyleminin dışına çıkararak İran'ın devrimle birlikte oluşan devlet kimliğinin uzantısı olarak değerlendirmeyi mümkün kılmıştır. Çalışmanın bunun dışında önemli bir katkısı da İran'ın nükleer enerji politikasını geçmişten günümüze kadar sistematik bir şekilde değerlendirmesidir. Yani çoğu çalışma belli dönemi baz alarak değerlendirme yaparken bu çalışma, Muhammed Rıza Şah'dan günümüze kadar olan nükleer enerji politikalarını sistematik ve bir teori çerçevesinde ele alarak aktarmıştır.

3. Yöntem

Bu çalışma, İran'ın nükleer enerji politikalarının ideolojik arka planını, bu politikaların ulusal kimliğin oluşumuyla nasıl kesiştiğini ve inşa edilen kimliğin söz konusu politikaların şekillenmesinde nasıl bir rol oynadığını anlamaya yönelik çok boyutlu ve derinlemesine incelemeyi mümkün kıldığı için nitel araştırma deseni ile yürütülmüştür. Bu bağlamda çalışmayla ilgili akademik veriler, İranlı liderlerin konuşmaları, uluslararası anlaşmalar ve gazetelerde yer alan haber yazıları toplanarak analiz edilmiştir.

4. Kimliğin Kuramsal Temellendirilmesinde Sosyal İnşacılığın Rolü

Kimlik hem ulusal çıkarların tanımlanmasında hem de uluslararası düzlemde alınan tutumların anlaşılmasında kritik bir rol oynamasından dolayı devletlerin; iç ve dış politikasını, söylemlerini, çıkarlarını ve eylemlerini etkileme potansiyeline sahip olmuştur. “Farklı durumlarda asli özelliklerin aynı olması, nesnel bir gerçekliği oluşturan bütündeki benzerlik ve bir bireyin ayırt edici karakteri ya da kişiliği” olarak tanımlanan (Özdil, 2017: 385) kimlik kavramıysa 1960'lara kadar sınırlı bir alanda tartışılırken ilerleyen zamanlarda siyasetle ilgili konularda da tartışılmaya başlanmıştır. Kimliğin siyasetle ilgili konularda tartışılmaya başlanmasıyla birlikte özellikle de kimliğe vurgu yapmasından dolayı uluslararası ilişkiler disiplini içinde kendisini 'üçüncü yol' veya 'orta yol' olarak gören Sosyal İnşacılık, kimlik üzerine kapsamlı bir açıklama sunmuştur. Öyle ki Sosyal İnşacılar; anarşi, güç dengesi, çıkar ve kimlik arasındaki ilişki ve güç dağılımı konularına alternatif analizler geliştirerek diğer görüşlerin açıklayamadığı sosyal faktörlerin hem iç politikadaki hem de dış politikadaki etkisini ortaya koymaya çalışmıştır (Hopf, 1998: 172).

Bu bağlamda Nicholas Onuf, Alexander Wendt ve Ted Hopf gibi Sosyal İnşacı düşünürler, kimliğin uluslararası ilişkilerdeki temel rolünü ortaya koyarak bu kavramın inşasında önemli bir rol oynamışlardır. Uluslararası ilişkilerdeki temel rolü yukarıda bahsi geçen düşünürler tarafından ortaya koyulan kimlik, 'Ben' ve 'Öteki' kavramları üzerinden şekillenen düşünce ve algılar sonucunda ortaya çıkmıştır. Wendt ise ortaya çıkan kimliklerin farklı türlerinin olduğunu vurgulayarak bunları şu dört başlık altında sıralamıştır:

- Düşünceleri, benlikleri ve kişiliği olan kolektif bir kimliğe sahip bireyler tarafından yönlendirilen ve devleti devlet, kişiyi kişi yapan kurumsal/kişisel kimlik (Ekici, 2018: 37);
- Değerler, yetenekler, bilgi, görüşler, deneyim, bölge ya da doğum yeri, dil, tarihi ortak özellikler ya da özellikleri görünüşte paylaşan ya da paylaştığı varsayılan insanlar için kullanılan tip kimliği (Battal, 2021: 296);
- Bir devletin uluslararası sistemde üstlendiği rolü ve diğer aktörlerle olan ilişkilerinden doğan karşılıklı tanınmaya dayalı rol kimliği;
- Biz duygusunun öne çıktığı, ortak değerlerin/amaçların olduğu ve aynı duygu ile düşüncenin paylaşıldığı çıkar birliğine dayalı kolektif kimlik (Wendt, 2016: 280-284).

Wendt tarafından dört başlık altında sınıflandırılan kimlikler; sosyo-kültürel değer yargıları, siyasal rejimin unsurları, aktörlerin etkileşimleri ve uluslararası toplumun devlete atfettiği kişilik, statü ve rol gibi unsurların etkileşimi sonucunda inşa edilmiştir. Yani kimlikler hem ülke içindeki hem de ülke dışındaki söylemsel pratiklerin etkileşim kurmasıyla oluşturulmuştur (Wendt, 2016: 279). Bu şekilde ortaya çıkan kimlikler, devletlerin amaçlarını, kararlarını, eylemlerini ve çıkarlarını şekillendirirken (Wendt, 1994: 384-396) aynı zamanda dinamik bir yapıda olmuş ve zamana bağlı olarak çeşitli değişkenlere göre farklılık göstermiştir.

Devletleri ilgilendiren temel unsurların şekillenmesinde doğrudan etkili olan kimlikler, çıkar kavramı üzerinde belirleyici bir rol oynamıştır. Çünkü kimlikler, devletlerin çıkarlarına ve faaliyetlerine maddi değerlerden daha fazla etkide bulunabilmesinden dolayı, devletlerin tercih ve davranışlarını belirleyebilmektedir (Koç, 2023: 24). Bu bağlamda çıkarların ana kaynağının düşünsel unsurlar ve kimlikler olduğunu iddia ederek (Alpay, 2018: 36) kimlik ile çıkar arasında çift yönlü bir bağlantı kuran Sosyal İnşacılar, çıkarları dinamik bir yapıda olan, devlet kimliğinden oldukça fazla etkilenen ve bu kimliğe bağlı olarak yeniden şekillenen değişken yapılar olarak görmüşlerdir. Bu nedenle devletlerin, küresel sistemdeki davranışlarını değerlendirmek için yalnızca ulusal çıkarlara bakmak eksik kalacağından dolayı kimliğin nasıl şekillendiğine ve değişimine de bakmak gerekmektedir (Ak, 2019: 220).

Kimlik-chıkar ilişkisinde gözlemlenen dinamikler, aynı zamanda kimlik ve dış politika arasında da gözlemlenmektedir. Zira kimlikler, devletin; mevcut uluslararası sistemdeki konumunun, fonksiyonun, genel ve özel dış politika hedeflerinin, söz konusu dış politika hedeflerini gerçekleştirmek için kullandığı diplomasi, askeri güç ve ekonomik yaptırımlar gibi dış politika araçlarının tanımlanmasına aracılık etmektedir (Akıllı, 2013: 12). Yani kimlikler, dış politika pratiklerinin oluşmasına aracılık ederek devletlerin uluslararası alandaki tutum ve tercihlerini belirleyebilmektedir. Ayrıca sosyal ilişkilerinin temelini, aktörlerin kimliklerinin belirlediğini öne süren Sosyal İnşacılar (Wendt, 1999: 1), dış politikayı “Sürekli değişim halindeki sosyal ilişkiler” olarak tanımlamış ve uluslararası ilişkileri analiz ederken toplumsal ve maddi dünyada yer alan bireylerden yola çıkılması gerektiğini belirtmiştir (Karakoç, 2013: 132).

Bu bağlamda insan eylemlerinin öznelarası boyutuna dayanan ve insan bilinci ile küresel düzendeki etkisini değerlendiren Sosyal İnşacılık (Ruggie, 1998: 856), bireysel aktörlerin kimliği üzerinden devletlerin davranışlarını açıklamaya çalışmıştır. Toplumların, spesifik kimlikleri ortaya çıkaran tarihi olmasına karşın bu tarihi, söz konusu spesifik kimliklere sahip olanlar var etmektedir (Peter ve Luckmann, 1991: 194-195). Söz konusu yaklaşım kapsamında karar alıcılar; kültür, tarihsel tecrübeler, fikirler, ideolojiler ve toplumsal normlar etkisiyle hareket ederek devletlerin karar alma, strateji belirleme ve dış politika yapım sürecini etkileyebilmektedir. Bunun yanı sıra iktidarlar da kimliklerin, çıkarların ve devlet pratiklerinin inşasında önemli etki oluşturmaktadır (Adler, 1997: 336).

Sosyal İnşacılar göre kimliklerin, inşasında etkili olduğu bir başka alansa güvenlik unsurudur. İnşacılar, güvenliği kimlik merkezli bir perspektifle ele alarak devletlerin birbiriyle çatışma ve barış içinde olma durumunun karşılıklı kimlik algıları tarafından belirlendiğini öne sürmüştür. Dolayısıyla devletlerin karşılıklı kurduğu ilişkiler değerlendirilirken sahip olduğu kimlik özellikleri ve eylemleri arasında doğrudan bir bağlantı olduğunu savunmuşlardır (Ertem, 2012: 181). Söz konusu bağlantı sonucunda ortaya çıkan farklılıklar ve kendini tanımlama biçimiye gruplaşmaya neden olarak kolektif kimliklerin oluşmasına yol açmıştır (Gamson, 1995: 84). Devletlerin kolektif kimlik türüne sahip olduğu küresel bir dünyada çıkar, talep ve davranış farklılıkları ortadan kalkabilmektedir ve bunun sonucu olarak devletlerin arasında çıkan uyuşmazlıklar, kolektif kimlik kapsamında alınan önemlerle çözülebilmektedir.

5. İran Devlet Kimliğinin İnşasında Söylem ve İdeolojik Dinamikler

İran’da devlet kimliğinin inşasında toplumsal yapı, din, kültür, norm, ideoloji, söylem ve karar verici aktörler gibi etkenler, belirleyici bir rol oynamıştır. Böylelikle tarihsel süreç içerisinde kültürel, ideolojik ve ilkesel birliktelik yaşayan Fars-Şii kimliği; Farsça, Aryan ırkı, Zerdüştlük,

Şiilik ve milliyetçilik gibi sosyal yapılar üzerine inşa edilirken aynı zamanda ideolojik, politik ve ilkesel faktörlerin etkisiyle sürekli dönüşmüştür. Bu bağlamda Kaçar Hanedanlığı, İran kimliğini bir yandan Türk devlet geleneği ve Türkçe gibi hanedanın etnik kökenine dayalı miras etrafında şekillendirirken diğer yandan ise Pers kültürü, Fars dili/etniği ve Şii Müslümanlık gibi değerlerle şekillendirmeye çalışmıştır. Kaçarlardan sonra yönetimi ele geçiren Rıza Şah ise Fars etnik yapısını ana akım ve hegemon üst kimlik kabul ederek ümmet ve Şii eksenli mezhep politikalarından ziyade, İran sınırları merkezli bir coğrafi milliyetçilik inşa etmeye çalışmıştır (Koç, 2020: 93). Yani Rıza Şah, modernleşme, milliyetçilik ve bağımsızlık gibi unsurları öne çıkaran, dini anlayışın dışına çıkan, daha seküler ve egemen bir kimlik yaratmak istemiştir.

Rıza Şah'tan sonra tahta geçen (1941) Muhammed Rıza Şah, İran'da Fars milliyetçiliğini güçlendirirken aynı zamanda modernleşme ve batılılaşma sürecini teşvik eden bir kimlik inşa etmeye çalışmıştır. İnşa edilmeye çalışılan kimlikte, ideolojik argümanlar baskın olsa da Şah, daha çok pragmatik bir yönetim anlayışı benimsemiştir. Şah'ın Amerika ve İsrail ile kurduğu yakın ilişkiler, Filistin soruna olan ilgisizliği (Koç, 2020: 93) ve ülkenin modernizasyonunu sağlamak için nükleer enerjiye yönelik yatırımlarıysa ideolojinin öncelikli olmadığını göstermesi açısından önemli örnekler olmuştur.

İran'ın devlet kimliğinin şekillenmesinde, ideolojik temellerin yeniden etkili olduğu süreçte İslam devrimiyle başlamış ve bu devrim, kimlik inşasında ideolojik ve Şii merkezli yapıların ön plana çıkmasını sağlamıştır. İslam'a dayalı yeni bir kimlik kurgulanırken ulus devlet, laiklik ve milliyetçilik fikrinden uzak durulmuş ve İran halkının Şii İslam'dan ayrı düşünülmeceği belirtilerek İslam Cumhuriyeti'nin ideolojik kimliğinin temelleri atılmıştır. Ayrıca aşağıda sıralanan söylemler, yeni İran kimliğini şekillendirmede önemli bir rol oynamıştır:

- 'İslami Direniş', 'Kibir/Zalim Karşısı Cephe', 'Anti-Emperyalizm', 'Ne Doğu ne Batı, yalnızca İslam Cumhuriyeti', 'İslam Birliği', 'İslam Ümmeti' ve 'İslam Dayanışması';
- Emperyalistlere karşı mücadelenin İran'ın bağımsızlığının, onurunun ve kimliğinin ayrılmaz bir parçası olduğunun vurgulanması;
- Devlet kimliğinin 'ötekisini' inşa etmek amacıyla 'Büyük Şeytan', 'Zalim Yöneticiler', 'Yezid' ve 'Siyonist Rejim' söylemleri;
- 'Biz'i oluşturmak için 'Mustazaflar' söylemi;
- İran ve İslam kültürüne 'eden' vazifesi verilmesi ve 'yapı' olarak İran kimliğinin görülmesi (Tamer, 2022: 63).

Böylelikle Pehlevi döneminde geliştirilmek istenen modern İran kimliğinin yerini, 'İslam Tarihini Hedef Alan', 'Batı'yı Dışlayan' ve 'Şiiliği Esas Alan' ideolojik İslam kimliği almıştır. Ayrıca bu kimlik oluşumunda, Ayetullah Humeyni tarafından yapılandırılan Velayet-i Fakih (Rehberlik Makamı) makamı da kritik bir rol oynamıştır (Beşiriyiye, 2009: 76). Velayet-i Fakih makamı aynı zamanda İran'ın iç ve dış politikasını doğru biçimde yorumlamak ve siyasal yapısını kavramak açısından da önem arz etmiştir. Nitekim Velayet-i Fakih makamının, devlet yöneliminin şekillenmesinde yegâne aktör olarak belirlenmesinin yanı sıra diğer konularda da yönlendirici ve etkileyici bir işleve sahip olması nedeni ile bu makamın açıklanması, çalışmanın bütünlüğü açısından önemli görülmüştür.

Velayet-i Fakih, kayıp imamın yokluğunda siyasal otoritenin adil bir fakih tarafından üstlenilmesini ve devlet başkanlığı görevini yürütmesini öngören bir anlayış olmuştur (Onat, 2013: 229). Bir anlamda Velayet-i Fakih anlayışı doğrultusunda din ve siyaset tekrardan

birbirine uyumlu hale getirilerek yeni bir İranlılık kimliği inşa edilmeye çalışılmıştır (Keskin, 2008: 32). Bu bağlamda Humeyni tarafından şekillendirilen Velayet-i Fakih anlayışı, 1979 İran İslam Devrimi'nin ardından resmi devlet ideolojisinin belirlenmesinde çok önemli bir yer kaplamıştır. Öyle ki İran'da en yüksek otorite konumunda bulunan liderlik makamı, İran anayasasının temel egemenlik kaynağı ve hareket noktasını oluşturmuştur (Kanuni Esasi Cumhuri İslami İran, t.y: 47). Söz konusu makama liderlik eden Rehber-i Muazzam ise devletin temel organları üzerinde son derece geniş ve belirleyici yetkilere sahip en üst otoriteyi temsil etmiştir. Örneğin Rehber-i Muazzam; savaş ve barış kararlarını verme, rejimin düzgün işleyişini denetleme ve tüm silahlı kuvvetlerin komutanlığını üstlenmenin (Kanuni Cumhuri İslami İran, t.y: 105-106) yanı sıra, özellikle Humeyni döneminde dış politikanın yönlendirilmesinde ve nükleer enerji politikasının belirlenmesinde de belirleyici rol oynamıştır.

Şii İslam üzerine inşa edilen İran dış politikası, Humeyni'nin sert ve radikal siyasi duruşuyla ülkenin dış politikasının çerçevesini oluşturmuştur (Görçün, 2008: 81). Bu doğrultuda, Şii ideoloji ekseninde şekillenen dış politikanın stratejik yansımalarından biri olarak nükleer enerji sektörü ön plana çıkmıştır. Devrimin erken dönemlerinde Humeyni'nin karşı çıktığı nükleer enerji, zamanla İran'ın en büyük yatırım alanlarından biri olmuştur. Devrimin ortaya çıkardığı kimlik çerçevesinde biçimlenen politikalarla yeniden anlam kazanan bu alan, sadece teknik bir ilerleme değil aynı zamanda tarihsel, politik ve ideolojik duruşun da sembolü olmuştur. Değinilen bu durumun pratik yansımalarını açıklamak adına şu örnekler verilebilir:

- Nükleer enerji, İran'ın güvenliğinin sağlanması, Müslümanların ABD merkezli hegemonik düzene direnmesi ve 'adil' ve 'eşit' dünya düzeninin sağlanması konusunda bir güç unsuru kabul edilmiş (akt. Yeşiltaş, 2014: 67);
- Nükleer enerjiden vazgeçilmesi, ülkenin bağımsızlık ve otonomi arayışına engel olarak görülürken aynı zamanda İran'ın özgürlüğünü ve onurunu yok edeceği anlamına geldiği de belirtilmiş (Moshirzadeh, 2007: 530-531);
- Nükleer enerji sektörü, dış politika dahil 'devrimci inancı' harekete geçirme konusunda oldukça aktif bir alan görülmüş (Chubin, 2010);
- Nükleer enerji 'milli onur' meselesini haline gelerek (Naji, 2008: 112) İran milliyetçiliğinin parçası haline getirilmiş.

Söz konusu durumlar, İran'ın her döneminde geçerli olsa da Humeyni döneminde inşa edilen kimliğin belirlediği dış politika, Haşimi Rafsancani'nin cumhurbaşkanlığı döneminde (1989-1997) ılımlılık lehine esnek bir dönüşüm geçirmiştir. Ancak buradaki dönüşüm, İslam kimliğini ortadan kaldırmaktan ziyade; ötekileştirme söyleminin yumuşatılması, uzlaşmacı olunması ve devrim ilkelerinin yenilenmesi gerektiğini savunan bir anlayış ortaya çıkarmıştır. Böylelikle kimlik siyasetini yumuşatan ve orta yol geliştirmeye çalışan Rafsancani, iç siyasette çok fazla etki gösteremese de özellikle dış politika anlayışına, bağımsız ve reformcu bir dönüşüm getirerek (Cavlak ve Özbilek, 2018: 135) uzlaşmacı ve pragmatist bir anlayış geliştirmek istemiştir. Bu bağlamda uygulanabilir eylemlerin amaçlanması ve uluslararası normlara uyulması (Yegin, 2014: 1-4), yeni dış politikanın sağlaması gereken temel hedefler olmuştur.

Rafsancani'den sonra cumhurbaşkanı seçilen (1997) Muhammed Hatemi, selefi gibi İslami kimlikle birlikte milli söylem ve duygu unsurunu ön plana çıkarmıştır. Dolayısıyla iki lider döneminde 'İslam Kadar İran' ve 'Şii İslamiyet Kadar İslamiyet Öncesi Pers' gibi söylemler önem kazanmıştır (Domazeti, 2019: 186). Bu bakımdan Hatemi, 'milli kimliğe dönüş' çağrısı yaparken aynı zamanda 'İrancılık' ve 'İranlılık' fikirlerini yeniden geliştirmek istemiştir (Sarıkaya, 2008:

132). Ayrıca Humeyni'ye göre ideolojik düşüncelerin çok baskın olmadığı ve diplomatik ilişkilerin ön planda olduğu, reformist bir anlayış yaratmaya çalışmıştır. Böylece ideolojik kimlik inşası yerine daha esnek ve kapsayıcı bir kimlik inşası sürecine girilmiş, 'Medeniyetler Arası Diyalog' söylemi ve reform odaklı politikalarıyla Şii ideolojiye dayalı kimliğin katı unsurlarının yumuşatılması hedeflenmiştir.

Hatemi, her ne kadar ideolojik kimliği yumuşatmaya çalışsa da ondan sonra göreve gelen Mahmud Ahmedinejad döneminde (2005-2013), reform ve değişim gibi söylemlerin yerini yeniden ideolojik söylemler almıştır. Öyle ki devrimin ruhunu yitirdiğini iddia eden Ahmedinejad, Humeyni ve İslam devriminin değerlerine yeniden bir dönüş gerçekleştirerek İran kimliğini, İslam devriminin temel değerleri ve Şii İslam'ın Mehdiyetçi ideolojisi üzerine inşa etmiştir. İnşa edilen kimliğin, ülkenin dış politika tercihlerini belirlemesi sonucunda, Batı'ya karşı 'direniş' ekseninde 'sert' bir söylem ortaya çıkmış ve ülkenin nükleer politikası yenilenmeye başlamıştır. Bu bağlamda nükleer programı 'direniş' söylemi üzerinden inşa eden Ahmedinejad, nükleer teknolojiden taviz vermenin İran'ın 'Emperyalist güçlere teslimi' anlamına geldiğini ifade etmiştir (Warnaar, 2013: 140-141). Yani Ahmedinejad, ülkenin nükleer enerji programını onur ve egemenliğin sembolü görerek devrimci retoriğe dayalı kimlik politikasının parçası haline getirmiştir.

Ahmedinejad'ın devrimci retoriğe dayalı kimlik politikaları, Hasan Ruhani döneminde (2013-2021) değişim göstermeye başlamıştır. Çünkü Ahmedinejad'a göre daha reformist ve pragmatik bir kişilik ortaya koyarak (Aljazeera Turk, 2015) 'itidalli dış politika' çağrısı yapan (Sinkaya, 2014: 31-32) Ruhani ne sert bir muhafazakâr olmuş ne de radikal bir reformist olmuştur. Özellikle de ulusal ve ekonomik çıkara önem veren Ruhani, Batı ile bozuk olan ilişkilerinin düzeltilmesi ve nükleer sorunun çözümü konusunda umut verici politikalar geliştirmiştir (Cavlak ve Özbilek, 2018: 136). İbrahim Reisi ise Hasan Ruhani'den farklı olarak daha milliyetçi bir dış politika anlayışına sahip olmasının yanı sıra İran'ın ulusal çıkarlarını ve egemenliğini ön planda tutmuştur.

6. İslam Devrimi Sonrası İran'ın Nükleer Enerji Politikası

Muhammed Rıza Şah döneminde başlatılan İran'ın nükleer enerji programı, İran İslam Devrimiyle büyük bir kırılma yaşamış ve bu dönemde stratejik bir kalkınma hamlesi olarak görülen nükleer enerji programına dair atılan adımlar durdurulmuştur. Söz konusu duruma neden olan en belirgin etkenlerse Ayetullah Humeyni'nin inşa ettiği yeni ideolojik devlet kimliği ve bu kimliğe bağlı olarak ortaya çıkan söylemler, çıkarlar, dini yönelimler ve özellikle de yeniden yapılandırılan dış politika paradigmasıdır.

Bu bağlamda uluslararası güçlerden/ittifaklardan kaçınmak, tarafsızlık, bağlantısız ülkelerle siyasi/iktisadi ilişkiler kurmak, dini referans ve devrim ihracı stratejisi etrafında şekillenen İran dış politika paradigması (Sandıklı ve Emeklier, 2012: 3), ülkede Batı karşıtlığı ve anti-emperyalist duruş ortaya çıkarmıştır. Humeyni'nin 'Ne Doğu Ne Batı, Sadece İran İslam Cumhuriyeti' (Kibaroglu, 2013: 3), 'Büyük güçlerle yakın ilişkiler sadece onlara hizmet eder' (Sinkaya, 2005: 29), 'Batılı olan her şeye hayır' gibi söylemlerinin yanı sıra nükleer programı dini açıdan sakıncalı (Keneş, 2013: 402) ve şeytani Batı'nın kalıntısı olarak görmesi, Batı karşıtlığını ve anti-emperyalist duruşu besleyen temellendirmeler olurken aynı zamanda nükleer enerjinin yeni rejim için sadece teknik bir mesele değil, kimliksel bir boyuta sahip olduğunu göstermesi açısından önemli olmuştur.

Bu gelişmeler sonucunda Batı ile yaşanan diplomatik ve ideolojik gerilimler, İran'ın nükleer programına yönelik dış kaynaklı altyapı desteğinin büyük ölçüde sekteye uğramasına neden olmuştur. Diplomatik ve ideolojik gerilimlerin yanı sıra aşağıdaki nedenler de programın sekteye uğramasında oldukça etkili olmuştur:

- Nükleer enerjinin yabancı güçlere bağımlılık yaratacağının düşünülmesi (Kuloğlu, 2010: 60);
- Yeni rejimin, ülkenin zengin hidrokarbon kaynaklara sahip olması sebebiyle nükleer enerjiyi desteklememesi (Keneş, 2013: 402);
- Ülkedeki sosyo-ekonomik sorunların derinleşerek Şah rejiminin çöküşünde etkili olmasından dolayı sosyo-ekonomik faktörlerin göz önünde bulundurulması (Vaez ve Sadjadpour, 2013: 6-7);
- Devrimi halk tabanına yaymak ve halk tarafından kabul edilmesini sağlamak için gösterilen çabanın, nükleer programı arka plana itmesi (Özdemir, 2013: 132);
- Devrimin ülkeye getirdiği mali yük nedeniyle nükleer harcamalara kaynak ayrılmasının göze alınamaması.

Bahse konu nedenlerden dolayı belli süreliğine sekteye uğrayan İran'ın nükleer enerji politikası, zamanla ortaya çıkan yeni etkenler sayesinde yeniden gündeme alınmıştır. Nükleer enerjiyi yeniden gündeme taşıyan başlıca etkenlerse şöyle özetlenebilir:

- 'Batı'ya karşı direnişin simgesi' olarak görülmeye başlaması (Jane, 2017: 272);
- İran'ın, nükleer enerji elde edip fosil yakıtlara olan bağımlılığını azaltarak daha fazla petrol ve doğalgaz satmak istemesi (Stern, 2007: 381);
- Rejimin ülkede kontrolü sağladığına dair güçlenen inancı (Kibaroğlu, 1999: 6);
- Nükleer teknolojinin İran'ın egemenliğini ve toprak bütünlüğünü koruyacağı düşüncesi (Yeşiltaş, 2014: 58);
- İran'ın enerji tüketiminin ve elektrik talebinin artması sonucu ortaya çıkan enerji krizi;
- Irak-İran Savaşı'nın gelişmiş teknolojiye sahip olmanın önemini ortaya çıkarması.

Belirtilen dönüşümlerin ardından Humeyni, Batı kökenli olduğu için karşı çıktığı nükleer enerjiyi yeniden tartışmaya açmış ve bu durumu, ülkenin artan enerji ihtiyacıyla meşrulaştırmaya çalışmıştır. Bunun yanı sıra İran'ın bölgesel güç olma yönündeki arzusu, nükleer politikasının stratejik dayanaklarından biri olarak öne çıkmış ve bu doğrultuda söz konusu politika, yalnızca enerji ihtiyacı ve güvenlik kaygılarının değil aynı zamanda bölgesel hegemonya arayışının da bir yansıması olmuştur. Öyle ki İran'ın nükleer bir güç olması; bölgesel liderlik konusunda İran'a önemli ayrıcalıklar sağlayacak, bölgesel rekabet ortamında öne çıkmasına zemin hazırlayacak ve daha geniş bir coğrafyada özellikle de İslam coğrafyasında itibar kazandıracaktır. Bunlarla birlikte İran'ın nükleer politikasını şekillendiren önemli stratejik dayanaklarından biri de düşman olarak gördüğü ABD ve İsrail'in nükleer silaha sahip olması ve İran'da rejim değişikliği istemeleridir (Çetin ve Koç, 2022: 148). Bu bağlamda İran, kendisine yönelen Batı kaynaklı tehditleri ve dış saldırı ihtimaline karşı, nükleer enerjiyi caydırıcı bir unsur olarak geliştirmeyi hedeflemiş (Doster, 2012: 51; Barzegar, 2009: 21) ve düşman olarak nitelendirdiği İsrail'e karşı nükleer enerjiyi bir güvence olarak görmüştür (Akbaş ve Baş, 2013: 25). Sonuç olarak ortaya çıkan tablo göstermektedir ki İran'ın nükleer politikasındaki nihai hedef, enerji ihtiyacını karşılama gerekçesiyle meşrulaştırılmaya çalışılsa da esasen bölgesel güç dengesinde caydırıcı bir kapasite inşa ederek varlığını güçlendirmektir. Böylelikle İran'da nükleer program, devrim sonrası kimliğin önemli bir parçası haline gelirken aynı zamanda Batı karşıtlığı, bağımsızlık ve

teknolojik egemenlik söylemleriyle yapılandırılmış ve zamanla hem siyasi hem de ideolojik bir unsur olarak merkezileşmiştir.

Batı karşıtı söylemlere rağmen Humeyni, nükleer programın devamı için başta Fransa ve Almanya olmak üzere Arjantin, İsveç, İspanya, Polonya ve Hindistan'dan yarım kalan tesislerin tamamlanması, uranyum temini ve teknik personelin eğitimi konularında iş birliği talep etmiştir. Humeyni'nin bu istekleri, devrim sonrasında ülkeyle diplomatik bağlarını koparan ve İran'ın nükleer faaliyetlerini, bölgesel istikrar açısından tehdit olarak gören ABD'nin, üçüncü ülkelere uyguladığı baskılar nedeniyle karşılık bulamamıştır. Ayrıca İran'ın İslam devrimini ihraç etmeye çalışması, İsrail'i tehdit olarak algılaması ve Körfez ülkelerine karşı etki sahası oluşturmaya çalışması (Kıbaroğlu, 1999: 1), uluslararası düzlemde İran lehine olan enerji çalışmalarını tersine çevirmiştir. Dolayısıyla Batı'dan istediğini bulamayan İran, nükleer programını sürdürebilmek adına Doğu'ya yönelmiş; bu doğrultuda Çin, Pakistan, Kuzey Kore ve SSCB gibi aktörlerle kurulan stratejik iş birlikleri, programın ilerlemesini sağlamıştır.

Humeyni döneminde bu doğrultuda gelişim göstermeye başlayan nükleer program, Haşimi Rafsancani'nin cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte, ideolojik saiklerden çok daha rasyonel, kalkınma odaklı ve pragmatik bir yaklaşımla ele alınmak istenmiştir. Humeyni'nin ölümünün ardından gerçekleştirilen anayasa referandumuyla başbakanlık makamının kaldırılması ve yürütme yetkisinin büyük ölçüde cumhurbaşkanında toplanması ise Rafsancani'ye nükleer enerji programını kendi politik öncelikleri doğrultusunda yönlendirme imkânı vermiştir. Bu gelişme, Rafsancani'nin politik gündeminde merkezi bir yer tutmuştur; çünkü konunun giriş kısmında bahsedildiği üzere Rafsancani'nin uluslararası koşullara uyum sağlamak için geliştirdiği dış politika paradigması ve nükleer enerji stratejisi, Humeyni'nin yaklaşımından belirgin bir şekilde ayrılmıştır. Söz konusu ayrışmayı; İran-Irak Savaşı'nda bozulan İran ekonomisinin yapılandırılma zorunluluğu (Efegil, 2012: 66), uluslararası baskı nedeniyle İran'ın küresel sistemden dışlanmaya çalışılması, Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi ve İran'ın teknolojik altyapıya/sermayeye ihtiyaç duyması gibi faktörler sağlamıştır.

Bahsedilen faktörlerden dolayı Humeyni döneminde ideolojik saiklerle şekillenen İran dış politikası ve nükleer enerji vizyonu, Rafsancani tarafından daha çok ekonomik kalkınma hedefleri, dışa açılım ve uluslararası sistemle uyum arayışı çerçevesinde yeniden tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Rafsancani, dünya devletleri ile çok yönlü ilişkiler kurmak, uluslararası ekonomik sisteme uyum sağlamak, gelişmiş ülkelere teknoloji transferi gerçekleştirmek, gerçekleştirilebilir eylemler benimsemek ve uluslararası normlara uymak gibi dış politika vizyonu benimsemiştir. Hatta uzun yıllar İran'ın 'devrimci dış politika paradigmasına' kaynaklık eden Humeyni'nin 'Ne Doğu Ne Batı, Sadece İran İslam Cumhuriyeti' söylemi (akt. Yeşiltaş, 2014: 57), terk edilerek yerine hem Kuzey hem Güney söylemi geliştirilmiştir (Ramazani, 1992: 393). Dolayısıyla Rafsancani, Humeyni'nin radikal, ideolojik ve çatışmacı kimlik anlayışına karşın; uzlaşmacı, rasyonel ve pragmatik bir kimlik anlayışı benimseyip Batı ile yeniden iş birliği sağlayarak nükleer enerji programını yeniden yapılandırmak istemiştir. Ancak Rafsancani'nin ılıman yaklaşımına rağmen Batı, İran'ın nükleer enerji programına olumlu bir yaklaşım sergilememiştir. Almanya, Hindistan, İspanya ve Arjantin'in olumlu yaklaşımıysa ABD'nin baskıları nedeniyle engellenmiştir. Ayrıca, İran nükleer silah elde etmeye çalışmakla suçlanmıştır.

Suçlamalar, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın (IAEA) araştırmaları sonucunda boşa düşse de İran, Batı'ya olan umudunu yitirmiş ve Rafsancani, Humeyni gibi yönünü Doğu'ya dönmek

zorunda kalmıştır. Bu bağlamda Rusya Federasyonu (RF) ve hidrokarbon yakıtlara olan bağımlılığı nedeniyle Çin, İran'ın nükleer enerji programının şekillenmesinde kilit rol oynamıştır. Söz konusu iki ülke, nükleer santral yapımı ve uranyum zenginleştirme teknolojisi gibi alanlarda İran ile anlaşmalar yaparak ülkenin enerji ihtiyacının karşılanmasını ve teknolojik altyapısının güçlendirilmesini amaçlamıştır. Ancak Çin, ABD'nin uyguladığı baskılardan dolayı anlaşmaları ertelerken; Rusya ise ekonomisinin kötü olması ve İran'a sağlayacağı teknik desteğin ekonomisine katkı vererek yeni pazar açabileceğini düşünmesi sebebiyle anlaşmalardan vazgeçmemiştir. Öte yandan ABD, bu gelişmelere karşın sadece diplomatik baskılarla yetinmemiş, aynı zamanda İran'ın ekonomi ve enerji sektörüne yönelik yaptırımlar uygulamıştır.

Rafsancani'den sonra göreve gelen (1997) Muhammed Hatemi'nin başlıca hedeflerini ise uluslararası sisteme uyum sağlamak, İran'a uygulanan politik/ekonomik yaptırımları kaldırmak ve barışı tesis etmek oluşturmuştur (Arı, 2004: 417-419). Hatemi'nin bu yönde adımlar atmasının ardındaki en temel motivasyon, İran dış politikasını daha realist bir zemine çekerek uluslararası alanda ülkenin önünü tıkayan nükleer programa çözüm bulmak istemesidir. Hatemi'ye göre nükleer program İran için göz ardı edilmeyecek kadar hayati bir role sahip olmasına rağmen uluslararası sistemle İran arasında bir çatışmaya da evrilmemesi gerekmektedir. Ancak ABD'nin nükleer programdan dolayı uyguladığı yaptırımlar, İran'ın diğer ülkelerle olan ilişkilerini geliştirmesini engelleyerek İran'ı küresel sahnede yalnızlaştırmış ve çatışmacı bir eğilime sürüklemiştir.

Bu durumu düzeltmek isteyen Hatemi; uzlaşmacı, rasyonel ve karşılıklı diyalogun hâkim olduğu, devrimci retoriğin geri planda bırakıldığı bir söylem geliştirmek istemiştir. Dolayısıyla Hatemi döneminde dönüşmeye başlayan İran'ın nükleer programı, devrimci sert söylemden mümkün olduğu kadar kaçınan bir dış politika anlayışı çerçevesinde şekillenmeye başlamıştır (Ramazani, 1998: 177-187). Bu duruma bağlı olarak daha yumuşak ve kapsayıcı bir dış politika konsepti geliştirilmek istenmiş ve bu doğrultuda 'Medeniyetler Arası Diyalog' söylemini, dış politika anlayışının merkezine yerleştirmiştir. Hatemi tarafından geliştirilen bu söylem hem İran'ın nükleer silah yapımından vazgeçeceğini düşünen Batı tarafından hem de yaptırımların kaldırılmasıyla birlikte artacak petrol ihracatının ülkeye sağlayacağı refahı düşünen halk tarafından desteklenmiştir. İç ve dış politikada karşılık bulan bu söylem, İran'ın Batı ile arasındaki sorunların çözebileceğine dair umutları yeşerse de 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'nin İran'ı 'haydut devlet' olarak tanımlamasının yanı sıra Natanz ve Arak'taki gizli nükleer tesislerin varlığının ortaya çıkması (Köse, 2008: 15-16), Batı ile ilişkilerin düzeleceğine dair umudu rafa kaldırmıştır.

İran, bu gelişmeye karşın NPT anlaşmasına taraf olduğunu ve sivil amaçlı nükleer enerji elde edilmeye çalışıldığını belirtmesine rağmen söz konusu söylemler, Batı ülkeleri tarafından kabul görmemiş ve nükleer enerji, Batı ile İran arasında krize dönüşmüştür. Bu bağlamda ABD'nin öncülük ettiği ülkeler, İran'ı NPT'yi ihlal etmek ve nükleer silah elde etmeye çalışmakla suçlarken (Dalar, 2008: 282) aynı zamanda sakladığı nükleer tesisler yüzünden Avrupa Birliği (AB) ülkeleriyle olan ilişkileri de neredeyse bitme noktasına gelmiştir. Hatemi ise nükleer enerji programının tamamen sivil amaçlı geliştiğini ifade ederek sorunu diyalog yoluyla çözmek istemiştir. Hatta İslami ve etik değerler üzerinden nükleer silahların kullanımına karşı çıkmıştır (Lotfian, 2011: 223). Ayrıca Hatemi, gizlenen nükleer tesislerin varlığını kabul ederek UAEA'nın Natanz ve Arak'taki tesisleri denetlemesine izin vermiştir.

UAEA yapılan denetimler sonucunda, İran'ın nükleer silah geliştirdiğine dair kesin bir kanıt ulaşılmadığını açıklasa da yapılan açıklamayı tatmin edici bulmayan ABD, İran'ın Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne (BMGK) sevk edilmesini önererek Hatemi'nin uzlaşmacı tutumuna karşılık vermemiştir. AB ise diyalog kurarak İran'ı 'Yatıştırma Politikası' çerçevesinde uluslararası sisteme uyumlu hale getirmek (Ekinci, 2009: 185), uranyum zenginleştirme çalışmalarını sonlandırmak ve nükleer programın şeffaf bir şekilde yürütülmesini sağlamak amacıyla Hatemi'nin tavrına olumlu yaklaşmıştır. Bu bağlamda Almanya, Fransa ve İngiltere tarafından oluşturulan AB Üçlüsü (Triskelesi); NPT'nin hükümlerinin yerine getirilmesini sağlamak, NPT'nin Ek Protokol'ünü imzalatmak ve bu protokolün uygulanmasını sağlamak için İran ile diyalog sürecini başlatmıştır. Diyalog sürecinde imzalanan Tahran Deklarasyonu ile İran, UAEA'ya daha sıkı denetim yetkisi veren ve ülkedeki nükleer tesislerin denetlenmesini önünü açan NPT Ek Protokol'ünü Kasım 2003'te kabul etmiştir (Çıtak, 2014: 168). Ayrıca Hatemi, Meclisi'nin Ek Protokol'ü onaylamasını beklemeden protokolü gönüllü uygulayarak Ekim 2004'te uranyum zenginleştirme çalışmalarını geçici olarak durdurmuştur (Sinkaya, 2009: 72).

Hatemi'nin eylemleri, İran ile küresel topluluk arasındaki ilişkilerin seyrini değiştirirken aynı zamanda İran'ın farklı ülkelerle daha yapıcı ilişkiler kurmasına ve bir yumuşama döneminin başlamasına neden olmuştur. AB Üçlüsü de Kasım 2004'te Paris Anlaşması'nı İran'a sunarak bu dönemin devam etmesini istemiştir. Sunulan anlaşmayı kabul eden İran; uranyum işleme faaliyetlerini durdururken AB, İran'ın iyi niyetine bir öneri paketiyle (İran'ın Dünya Ticaret Örgütü'ne üyeliğini desteklemek, İran ile Ticaret ve İş birliği Antlaşması müzakerelerini yeniden başlatmak) karşılık vermiştir (Ekinci, 2009: 61). Ancak tüm bu gelişmelere karşın Hatemi ne ambargoları kaldırabilmiş ne de Batı ile ilişkileri istenilen seviyeye taşıyıp nükleer, ekonomi ve teknoloji alanında iş birliğini sağlayabilmiştir. Üstelik ülkenin nükleer programı iki yıl boyunca da duraksamıştır. Burada İran'ın nükleer programına en büyük destek yine Rusya ve Çin'den gelirken iki ülke, 2002 yılında gizli nükleer tesislerin ortaya çıkmasına rağmen nükleer silah üretimine dair somut bir delil olmadığı sürece, İran'ın nükleer faaliyetlerine devam etme hakkının olduğunu savunmuş ve nükleer programını desteklemeye devam etmişlerdir (Hürsoy ve Orhon, 2012: 80).

Rafsanjani ve Hatemi dönemlerinde, İran dış politikasında nispeten bir yumuşama gözlemlense de Ahmedinejad'ın göreve gelmesiyle birlikte yumuşa eğilimi yerini; devrimin ruhuna uygun, sert, katı ve ideolojik dış politika doktrinine bırakmıştır. Çünkü Ahmedinejad yönetimi, İran'ın ulusal çıkarlarına yumuşak bir söylemle ulaşamayacağını düşünmüştür. Dolayısıyla İran'ın dış politika tercihlerine göre şekillenen nükleer enerji programı da bu gelişmelerden etkilenecek daha sertleşmiştir. Bu doğrultuda nükleer çalışmaları kişisel yönetimine alan Ahmedinejad, konuyu geri dönüşü olmayan ulusal haysiyet meselesi olarak nitelendirmiştir (Naji, 2008: 112). Ahmedinejad'ın bu yaklaşımına karşın Batı, Hatemi döneminde başlatılan olumlu diyalogu sürdürmek istemiştir. Ancak İranlı dış politika yapımcılarının, Batı'nın asıl amacının İran'ın nükleer programını sonlandırmak istediğini düşünmesi (Haji-Yousefi, 2010: 8), Ahmedinejad'ın nükleer teknoloji konusundaki 'vazgeçilemez haklarını' müzakere konusu etmeyeceğini açıklamasına neden olmuştur. Ayrıca nükleer enerji, 'Batılı güçlere karşı' bağımsızlığı mümkün kılacak en önemli alanlardan biri olarak görülmüştür (Arı, 2017: 444).

Tüm bu gelişmelere karşın AB Üçlüsü, 5 Ağustos 2005'te İran'a uranyum zenginleştirme faaliyetlerini askıya alması karşılığında bir öneri paketi sunmuştur. Öneri paketi, yetersiz görüldüğü için İran tarafından kabul edilmeyince AB Üçlüsü, İran'ı BMGK ile tehdit etmiş (Ekinci,

2009: 62); İran da tehdide karşılık, İsfahan'daki uranyum dönüştürme faaliyetlerini yeniden başlatmıştır. Sözü geçen gelişmeler, AB Üçlüsü'nün girişimiyle başlayan nükleer krizdeki 'ikinci detant' dönemini sona erdirirken aşağıda bahsedilen etkenler, krize farklı bir boyut kazandırmıştır:

- Ahmedinejad'ın İran'ın nükleer ülkeler arasında katıldığına dair açıklaması (Hürriyet, 2006);
- 'İsrail'i haritadan silmek gerekir' (BBC, 2005) gibi söylemlerle Siyonizm'e karşı durması;
- Paris Antlaşması'nın geçerliliğini yitirdiğinin açıklanması;
- İran'ın uranyum zenginleştirmeye verdiği öncelik;
- Yürütülen çalışmalar hakkında yayınlanan raporların dikkate alınmaması;
- Uranyum zenginleştirme alanında Ar-Ge faaliyetlerine yeniden başladığını ilan etmesi;
- Nükleer programı, UAEA'nın denetimine açık şekilde yürütmemesi.

Bu bağlamda AB Üçlüsü, İran'ın nükleer programını durdurmak için yürüttüğü müzakerelerde başarısız olunca süreç, P5+1 grubunun (ABD, Rusya, İngiltere, Çin, Fransa ve Almanya) öncülüğünde ilerlemeye başlamıştır. Grubun en dikkat çeken aktörleriyse BMGK seçeneğiyle İran'a geri adım attırmak için gruba dahil edilen Çin ve Rusya olmuştur (Jane, 2017: 278). İran BMGK konusundaki sert tavrını korurken devreye giren UAEA, İran'a iş birliği ve denetim yapılmasına izin verilmesi konusunda belli bir süre tanımış ve koşulların sağlanmaması durumunda, konunun BMGK'ya taşınacağını iletmiştir. Ancak İran'ın görüşmelere devam edilmeyeceğini, Ek Protokolü onaylamayacağını ve ani denetimlere izin vermeyeceğini açıklamasıyla (Arı, 2017: 445) Mart 2006'da İran'ın nükleer dosyası BMGK'ya gönderilmiştir.

Burada devreye giren P5+1 grubu, Haziran 2006'da İran'a uranyum zenginleştirme faaliyetlerini durdurması karşılığında sivil amaçlı nükleer teknoloji sağlama teklifinde bulunmuştur. İran, ön şarta temkinli yaklaşıp da teklifi olumlu karşılamış; ancak yanıt sürecinde yaşanan anlaşmazlıktan dolayı olumlu bir sonuç çıkmamış ve dosya yeniden BMGK'nın gündemine taşınmıştır. Bu doğrultuda, BMGK'nın İran'ın nükleer enerji sektörünü hedef alan ilk bağlayıcı yaptırım kararlarını alması ve AB'nin de benzer yaptırımlar uygulamasıyla İran ekonomisi ciddi düzeyde zarar görmüştür. Ekonomik koşullardan dolayı İran Temmuz 2007'de UAEA ile anlaşma yaparak nükleer tesislerini yeniden denetime açsa ve Ajans ile iş birliğini attırsa da (Sinkaya, 2009: 73) zenginleştirilmiş uranyum rezervini arttırması ve BMGK kararlarına uymayacağını açıklamasıyla yeni yaptırımlara maruz kalmıştır.

Süreç, Barack Obama'nın ABD Başkanı olmasıyla birlikte yeniden yumuşama dönemine girmiştir. Bu bağlamda Obama'nın İran ile yeniden diyalog başlatmak istemesiyle birlikte P5+1 grubu ve İran, 1 Ekim 2009'da Cenevre'de bir görüşme sağlayarak (Sinkaya, 2010: 69) Fordo tesisinin denetime açılması ve İran'ın nükleer yakıt talebinin karşılanması gibi konuları müzakere etmiştir. Teknik konular için de Viyana Görüşmeleri yapılmış ve İran'ın elindeki zenginleştirilmiş uranyumun işlenerek (Fransa ve Rusya'da) reaktörlerde kullanılabilir hale getirilmesi ve İran'a iade edilmesi önerilmiştir. İran elindeki yakıtın tükeneyeceğini düşündüğü için Viyana önerisine olumlu bir yaklaşım sergilese de uranyum değişiminin yapılacağı yer, süre ve verilecek nükleer yakıt miktarı konusunda değişiklik istemiştir. UAEA Başkanı Muhammed El Baradei, İran'ın zenginleştirilmiş uranyum rezervinin Türkiye'de depolanmasını ve yakıt teslim edilene kadar Türkiye'de tutulmasını önermiştir (Tehran Times , 2009).

Türkiye ve Brezilya'nın çabalarıyla İran teklifi kabul etmiş ve imzalanan Tahran Deklarasyonu ile İran'ın elindeki zenginleştirilmiş uranyumun Türkiye'ye teslim edilmesine ve buna karşılık olarak İran'a 120 kilo nükleer yakıt çubuğu verilmesine karar verilmiştir (Iran Watch, 2010). Ancak Tahran Deklarasyonu gerek BMGK'nın daimî üyeleri gerekse Viyana Grubu (ABD, Rusya, Fransa ve UAEA) tarafından tatmin edici bulunmamış ve İran'ın yeni yaptırım kararlarına karşı yaptığı diplomatik bir manevra olarak değerlendirilerek İran'a karşı daha sıkı mali kısıtlamaların yanı sıra genişletilmiş kargo kontrolleri, sıkı banka denetimi ve silah ambargosunun uygulanması kabul edilmiştir (United Nations Security Council, 2010). Daha sonra yapılan müzakerelerden de olumlu sonuç elde edilemeyince İran karşı uygulanan yaptırımların derecesi iyice artırılmıştır. Ayrıca İran'ın enerji sektörünü geliştirecek her türlü iş birliği yasaklanırken aynı zamanda petrol ambargosu da uygulanarak İran'dan petrol alımı yasaklanmıştır.

Uygulanan yaptırımlar; İran ekonomisini derinden sarsarak petrol gelirlerinde ciddi kayıplara yol açmış, yatırımları sekteye uğratmış ve artan işsizlik oranlarıyla birlikte ekonomik istikrarsızlığı derinleştirmiştir. Böyle bir dönemde Cumhurbaşkanı olan Hasan Ruhani, söz konusu sorunları aşabilmek için Ahmedinejad döneminin çatışmacı dış politikasından uzaklaşarak daha uzlaşmacı, proaktif ve diyalog odaklı bir politikaya dönüş sağlamıştır. İran'ın dış politika argümanlarının nükleer programı şekillendirmesi, Ruhani döneminde de geçerli bir retorik olmasından dolayı dış politikadaki bu dönüşüm, İran'ın nükleer programını etkilemiştir. Bu bağlamda iktidara geldiğinde Batı ile kötü olan ilişkilerini düzeltereğini söyleyen Ruhani (Şen, 2017: 5), amacını gerçekleştirmek için nükleer programdaki radikal tutumdan ayrılmak gerektiğini düşünerek Batı ile müzakere yapma isteğini dile getirmiştir. Öyle ki Ruhani, Batı'nın nükleer programı İran'a karşı baskı, yaptırım ve yalnızlaştırma aracı olarak kullandığının farkında olmasına (Adıbelli, 2017: 127) karşın, yaptırımların hafifletilmesi, ambargoların detaylanmaması ve uluslararası yalnızlıktan kurtulmak için müzakere yapmak istemiştir.

Bu bağlamda Ahmedinejad dönemindeki radikal tutumdan vazgeçen Ruhani'nin, ortaya koyduğu yeni yaklaşım uluslararası toplumun geneli tarafından olumlu karşılanırken aynı zamanda bölgesel istikrarın tesis edilmesi ve güven ortamının sağlanması için de umut verici olmuştur. Obama'nın nükleer program konularındaki belirsizliklerin giderilmesi ve iş birliği yapılması dahilinde İran'a uygulanan ambargoları azaltacağını ifade etmesi, Obama ve Ruhani'nin doğrudan temas kurarak nükleer programı görüşmesi (Reuters, 2013) ve Ruhani'nin BM Genel Kurulu'nda yaptığı olumlu konuşma, umut verici ortamı güçlendirerek krizin çözümü için daha yapıcı bir zemin oluşmasını sağlamıştır. Bu gelişmelerin sonucu olarak Ekim 2013'te P5+1 grubu ile İran arasındaki görüşmeler, Cenevre'de yeniden başlamıştır.

Görüşmelerde İran'ın; uranyum zenginleştirme oranının tespiti, nükleer tesislerin denetlenmesi, yeni inşa edilen tesislerin yapımının durdurulması gibi konular üzerine görüşmeler yapılabileceğini bildirmesi (Çıtak, 2014: 182) ve Arak'taki ağır su üretim tesisini denetime açacağını duyurması (Adıbelli, 2017: 122), müzakerelerin devamı için yeni bir toplantıyı gündeme getirmiştir.

Yapılan yeni toplantıda beklentiler karşılanmış ve İran ile P5+1 ülkeleri, nükleer faaliyetlerin geçici olarak askıya alınması konusunda mutabakata varmıştır. Bu mutabakata göre; İran'ın petro-kimya ürünlerine yönelik uygulanan yaptırımlar azaltılacak, İran zenginleştirilmiş uranyum miktarını düşürecek, uranyum zenginleştirme programı geçici olarak duracak ve Arak'taki ağır su tesisin yapımı sonlandırılacaktır (Sinkaya, 2015: 69). Ayrıca kalıcı bir anlaşmaya zemin

hazırlamak ve güven ortamını pekiştirmek adına altı aylık bir geçerlilik süresi öngörülmüştür. Temmuz 2015'te de Viyana'da KOEP imzalanmış (Anadolu Ajansı, 2015) ve Ocak 2016'da uygulanması kararlaştırılmıştır. Anlaşmanın maddeleriyle özetle şöyledir: Zenginleştirilmiş uranyum miktarının azaltılması ve zenginleştirme oranının %3,67'yi geçmemesi; İran'ın ağır su reaktörü tesisi inşa etmemesi; İran'ın nükleer tesislerine UAEA'nın düzenli erişim ve denetim sağlamasının yolunun açılması; İran'ın Ek Protokol'ü uygulaması (Arı, 2017: 450-451).

Bu bağlamda İran, şartları yerine getirdiğinde silah ve füze harici uygulanan yaptırımların kaldırılması planlanmış ve UAEA'nın İran'ın anlaşma şartlarını yerine getirdiğini teyit etmesiyle yaptırımlar kademeli olarak kaldırılmaya başlanmıştır. Yaptırımların kaldırılması bir yandan İran ekonomisinin toparlanmasına önemli katkılar sağlarken diğer yandan Batılı ülkelerin İran'ın nükleer programını denetim altında tutmasına olanak tanımıştır. Ancak Donald Trump'ın başkan seçilmesinin ardından, İran'ı taahhütlere uymamakla suçlayarak KOEP'ten çekilmesi ve yaptırımları yeniden başlatacağını söylemesi, taraflar arasındaki olumlu ilişkiyi zedelemiştir.

Nitekim ABD'nin İran'a yönelik tutumu, dönemsel anlaşmalara bağlı olarak yumuşama eğilimleri sergilese de genel hatlarıyla sert ve baskıcı bir karaktere sahip olmuştur. Özellikle nükleer enerji konusunda ABD, İran'a karşı oldukça katı ve kısıtlayıcı bir tutum sergilemiştir. Öyle ki devrim öncesinde İran'ın en önemli müttefiklerinden biri olarak bu ülkeye nükleer enerjiyi vazgeçilmez bir teknoloji olarak sunan ABD, devrim sonrasında ise önceki tutumunun aksine tamamen zıt bir konum benimseyip İran'ın nükleer enerjiye ihtiyacı olmadığını ileri sürmüştür. Hatta ABD ile birlikte İsrail, İran'ın nükleer faaliyetlerinin enerji ihtiyacına yönelik değil, nükleer silah geliştirme amacına hizmet ettiğini ileri sürmüştür (Köse, 2008: 20).

Bu konuda İsrail'in, İran'ın nükleer faaliyetlerini barışçıl olarak nitelendirmeyi reddetmesi ve söz konusu programın tamamen sona erdirilmesini talep etmesi (Uzun, 2020: 254), ABD'nin İran'a yönelik politikalarının şekillenmesinde kayda değer bir etki yaratmıştır. Çünkü ABD'nin İran'a yönelik tutumundaki dönüşümün arka planında, yalnızca İran'daki rejim değişikliğine yönelik kaygılar, bölgesel güç dengelerini kendi çıkarları doğrultusunda yeniden tesis etme ve Ortadoğu'daki nüfuzunu muhafaza etme değil, aynı zamanda İsrail'in güvenliğini garanti altına alma hedefiyle şekillenen çok boyutlu stratejik saikler yer almaktadır. Dolayısıyla devrim sonrası İran'a yönelik tutumunu düşmanlık paradigması üzerin yürüten ABD, İran'ı köşeye sıkıştırmak ve zayıflatmak istemiştir (Sarı, 2015: 124). Bu çerçevede ABD gerek kendi ulusal mekanizmaları gerekse AB ve BMGK aracılığıyla İran'ın enerji altyapısını, enerji transferini ve nükleer programını doğrudan hedef alan yaptırımlar uygulamıştır.

Bu durum, İran'ın şartları yerine getirmemesi için önemli bir gerekçe olsa da anlaşmaya devam etmek isteyen İran, anlaşmayı sürdürmek isteyen AB'ye belli bir süre tanımış ama beklenen karşılık gelmeyince İran, verilen taahhütlerin hepsini durdurmuştur (Dursun, 2021). Böylelikle Nükleer sorunu diplomasiyle çözme çabaları kısa vadede başarı sağlasa da ABD'deki iktidar değişimiyle kesintiye uğramış ve yeniden devreye giren yaptırımlar, İran'ın bölgesel ve küresel etkileşimini sınırlandırmıştır.

Ruhani'den sonra göreve gelen İbrahim Reisi döneminde öncelikli gündem, KOEP'in yeniden hayata geçirilmesi ve uluslararası toplumla yapıcı ilişkilerin tesis edilmesi olmuştur. Bu amaç doğrultusunda P5+1 ülkeleriyle Viyana'da bir görüşme sağlansa da Reisi'nin Ruhani'ye göre daha milliyetçi bir dış politika izlemesi, İran'ın ulusal çıkarlarını ön planda tutması ve İran'ın nükleer programındaki ilerlemeler, müzakerelerden olumlu sonuç çıkma ihtimalini

düşürmüştür. Reisi ise Viyana’da yapılan müzakerelerin başarıya ulaşması için yaptırımların kaldırılması ve İran’a yönelik yapılan asılsız suçlamalardan vazgeçilmesi gerektiğini, aksi durumda istenilen sonucun çıkmayacağını vurgulamıştır. Ayrıca İran, nükleer programının pazarlık konusu yapılamayacağını vurgularken esas meselenin, ABD’nin uyguladığı yaptırımların kaldırılması ve anlaşmadan çekilmeyeceğine dair güvence verilmesi olduğunu ifade etmiştir (Landale, 2021).

Yukarıda belirtilen gelişmeler doğrultusunda, İran’ın nükleer programına dair sorunların diyalog ve müzakere yoluyla çözüme kavuşma ihtimalinin Reisi döneminde azaldığı görülmüştür. Reisi’nin barışçıl nükleer faaliyetlerin hiçbir baskıya boyun eğilmeden sürdürüleceğini ve bu yoldaki kararlılıktan hiçbir şekilde geri adım atılmayacağını belirtmesi (Dursun, 2022) süreci iyice zorlaştırmıştır. Süreç giderek karmaşıklılaşsa da Reisi, devam eden ekonomik yaptırımların İran üzerinde oluşturduğu olumsuz etkiler ve iç ekonomik zorlukları hafifletme çabaları nedeniyle müzakere sürecini tamamen terk etmemiştir. Buna rağmen, günümüze kadar yapılan görüşmelerden herhangi bir sonuç çıkmamış ve İran, nükleer faaliyetlerini sürdürmüştür; öyle ki, elindeki zenginleştirilmiş uranyum miktarını artıran İran, nükleer füze yapma potansiyelini de giderek artırmıştır.

Helikopter kazasında hayatını kaybeden Reisi’nin ardından göreve gelen Mesud Pezeşkiyan dönemi, İran’ın nükleer programı konusunda yeni bir dönüm noktasına işaret etmiştir. Bu dönemde, nükleer faaliyetlerin ülke içindeki ve uluslararası alandaki etkileri daha da belirginleşmiş ve ciddi bir problem oluşturma potansiyeli taşımıştır. İran’ın nükleer füze üretme kapasitesine yaklaşması ve ABD’nin, özellikle Trump’ın ikinci döneminde, bu durumu engellemeye yönelik eylemlerini ve söylemlerini sertleştirmesi, dönemin başlıca ciddi problem kaynağını oluşturmuştur. Bu bağlamda Trump’ın “Onlara, ‘Umarım müzakere edersiniz çünkü askeri olarak girmemiz gerekirse bu korkunç bir şey olacak’ diyen bir mektup yazdım.” demesi ve ‘İran’a maksimum baskı’ politikasını yeniden hayata geçiren başkanlık kararnamesini imzalaması, bahsi geçen durumu daha net özetlemektedir (Dursun, 2025a).

ABD’nin bu tutumuna karşılık İran, herhangi bir olumlu yanıt vermemiş ve nükleer programına yönelik politikasında bir değişiklik yapmaya yanaşmamıştır. Pezeşkiyan’ın ABD ile nükleer program konusunda diyalog kapısını kapatmadıklarını, ancak dayatma altında kesin bir şekilde müzakere yapılmayacağını belirtmesinin (Dursun, 2025b) yanı sıra dini lider Hamaney’in zorba ülkelerin taleplerini yerini getirmek için yaptığı baskıya karşın onların taleplerinin yerine getirilmeyeceğini belirtmesi (Ekonomim, 2025) ise İran’ın yaklaşımını net bir şekilde ortaya koymuştur.

7. Sonuç

İslam devriminden önce İran siyaset sahasında ideolojik argümanlar ağır basmazken devrimle birlikte ortaya çıkan ideolojik kimlik, yalnızca İran’ın iç siyasal yapısını değil, aynı zamanda küresel sistemdeki konumunu ve dış politik vizyonunu köklü bir değişimin içine sokmuştur. Böylelikle bağımsızlık, milliyetçilik, egemenlik, devrimci inanç, Şii mezhebi ve Batı karşıtlığı gibi ideolojik unsurlar temelinde şekillenen İran kimliği, devletin politika tercihlerini, güvenlik algısını, ulusal çıkarlarını ve uluslararası ilişkilerini belirleyen merkezi bir yapı olarak işlev kazanmaya başlamıştır. Bu durum ise Sosyal İnşacılık kuramının, kimliklerin hem ülke içindeki hem de ülke dışındaki söylemsel pratiklerin etkileşimiyle şekillendiği yönündeki vurgusunu somutlaştırmıştır. Aynı doğrultuda Sosyal İnşacılık yaklaşımı çerçevesinde devlet kimliğinin politika, güvenlik ve

uluslararası çıkarların şekillenmesinde merkezi ve belirleyici bir etkiye sahip olduğu düşüncesi, İran özelinde gözlemlenebilir bir işlevsellik kazanmıştır.

Böylelikle İran'ın nükleer enerji programı, sadece teknik bir enerji meselesi veya materyalist bir kavram değil, aynı zamanda devrim sonrası inşa edilen ideolojik kimliğin dış politikadaki bir yansıması olmuştur. Bu bağlamda ABD'nin doğrudan desteğiyle başlatılan ve Batı ile teknolojik entegrasyonun bir parçası olan nükleer enerji programı, bu yeni kimliğin Batı'yı ötekileştirmesi nedeniyle bir süreliğine kesintiye uğramıştır. Ancak bu kesinti, İran'ın nükleer teknolojiyi tamamen reddetmesi anlamına gelmemiş; aksine rejim bu teknolojiyi bağımsız, direniş ve anti-empyralist duruş gibi ideolojik motivasyonla yeniden yapılandırarak programı İran'ın vazgeçilmez egemenlik meselesi olarak sahiplenmişlerdir. Dolayısıyla Sosyal İnşacılığın vurguladığı üzere, kimliklerin dinamik yapısı ve farklı tarihsel dönemlerde çeşitli değişkenler doğrultusunda dönüşüm gösterebilme kapasitesi, İran örneğinde açık biçimde gözlemlenmiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, zamana bağlı olarak değişim gösteren kimlik anlayışı çerçevesinde, nükleer enerji sadece salt enerji ihtiyacı veya kalkınma aracı kapsamında değil; aynı zamanda devletin ideolojik duruşunu, kimlik inşasını ve dış baskılara karşı gösterilen direnci simgeleyen bir unsur olarak sembolleşmiştir. Buna bağlı olarak İran, özellikle Batı ülkeleriyle nükleer program konusunda derin ve yapısal bir çatışmaya sürüklenirken aynı zamanda baskılara ve yaptırımlara maruz kalmıştır. Doğal olarak Batı'dan sağladığı altyapı desteği sonlandırılırken İran, teknolojik gelişimini kendi imkanları ve Rusya, Çin ve Kuzey Kore gibi ülkelerden sağladığı destekle sürdürmek zorunda kalmıştır. Söz konusu durumlar, İran'ın Batıyla olan ilişkilerini çıkmaza soksa da İran'daki liderin yaklaşımına bağlı olarak nükleer enerjiye yüklenen anlamda belirli bir dönüşümün yaşandığı görülmüştür. Bu bağlamda Ahmedinejad döneminde nükleer enerji politikası, yine devrimci ideolojik kimlik etrafında şekillense de Rafsancani, Hatemi ve özellikle de Ruhani döneminde İran'ın ekonomik olarak kötü bir durumda olmasından dolayı nükleer enerjinin diplomatik yönü daha fazla ön plana çıkarıldığı görülmüştür.

Dolayısıyla nükleer program alanındaki kazanımları, uluslararası pazarlık aracı olarak kullanarak İran'ın ekonomik durumunu düzeltmek isteyen söz konusu liderler, yumuşama ve iş birliği eğilimi göstermiştir. Ancak bu yaklaşıma rağmen İran beklediği karşılığı bulamasa da liderlerin uzlaşmacı yaklaşımı, devrimci retoriği yok saymadan İran'ın dönemin koşullarına uyum sağlamak için zaman zaman pragmatik yönelimlere girdiğini göstermesi açısından önemli olmuştur. Sonuç olarak devrim sonrası kimlikle şekillenen nükleer program, zaman zaman uzlaşmacı bir yaklaşım çerçevesinde gelişim gösterse de ideolojik etkenlerden hiçbir zaman kopmadığı gibi söz konusu ideolojik motivasyonlar, nükleer enerjinin günümüze kadar şekillenmesinde başlıca belirleyici olmuştur. Bu nedenle İran'ın enerji programı, salt rasyonel tercihlere dayanmadığını aksine tarihsel, kültürel ve ideolojik katmanlarla iç içe geçtiğini göstermesi açısından önemli bir alan olmuştur.

Başlangıçta enerji arz güvenliğini temin etme amacı güden İran nükleer programı, İslam devrimi sonrasında artan küresel ve bölgesel baskılar karşısında rejimin varlığını sürdürebilmesine yönelik stratejik bir sigorta işlevi üstlenen kurtarıcı bir enstrümana evrilmiştir. Ancak programdaki teknolojik ilerleme, Tahran'a yönelik baskı mekanizmalarını eşzamanlı olarak yoğunlaştırarak yapısal bir ikilemi derinleştirmiştir. Güncel aşamada söz konusu çıkmazdan çıkış, telafisi neredeyse olanaksız maliyetleri zorunlu kılan bir eşiğe ulaşmış görünmektedir.

Kaynakça

- Adıbelli, B. (2017). Pax Persica: İran jeopolitiği. İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Adler, E. (1997). Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics. *European Journal of International Relations*, 3(3), 319-363.
- Ak, M. A. (2019). Uluslararası İlişkiler’de Kimlik Analizi ve Rol Teorisi. *B.U.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 38(1), 199-239.
- Akbaş, Z. ve Baş, A. (2013). İran’ın Nükleer Enerji Politikası ve Yansımaları. *History Studies International Journal of History*, 5(2), 21-44.
- Akıllı, E. (2013). Türkiye’de Devlet Kimliği ve Dış Politika. Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık.
- Aljazeera Turk. (2015, 09 28). Portre: 'Diplomatik şeyh' Hasan Ruhani. <https://www.aljazeera.com.tr/portre/portre-diplomatik-seyh-hasan-ruhani>
- Alpay, E. (2018). Sosyal İnşacılık Kuramı Çerçevesinde Türk ve Bulgar Kimliği: Hak ve Özgürlükler Hareketi. (Doktora Tezi). Edirne: Trakya Üniversitesi.
- Anadolu Ajansı. (2015, 07 14). İran’la nükleer anlaşma sağlandı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iranla-nukleer-anlasma-saglandi/26335>
- Arı, T. (2004). Irak, İran ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya. İstanbul, Alfa Yayınları.
- Arı, T. (2017). Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Irak, İran, ABD, Petrol, Filistin Sorunu ve Arap Baharı (Cilt 2). Bursa, Alfa Akademi.
- Aydın, D. ve Tekbiyık, A. (2007). İran Nükleer Programının Türkiye’nin Güvenliğine Etkileri. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 3(5), 105-128.
- Barzegar, K. (2009). The Paradox of Iran’s Nuclear Consensus. *World Policy Journal*, 26(3), 21-30.
- Battal, M. (2021). Konstruktivizm ve Kimlik: Türkiye’nin Bosna-Hersek Savaşı Politikasının İncelenmesi. *Troyacademy*, 6(1), 286-310.
- BBC. (2005, 10 27). 'İsrail haritadan silinsin'. https://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/10/051027_iran.shtml
- Beşiriyye, H. (2009). İran’da Siyasal İdeoloji ve Toplumsal Kimlik. H. Ahmedi (ed.), İran: Ulusal Kimlik İnşası (H. Uygur, Çev., s. 73-87). İstanbul, Küre Yayınları.
- Cavlak, H. ve Özbilek, Ü. (2018). Konstruktivist Perspektiften Devrim Sonrası İran Siyasal Sistemi. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(16), 129-137.
- Chubin, S. (2010, 10 6). The Politics of Iran's Nuclear Program. <http://iranprimer.usip.org/resource/politics-irans-nuclear-program>
- Çetin, İ. ve Koç, E. (2022). İran’ın Nükleer Enerji Stratejisi. L. E. Orallı (Eds.), Enerji Politikaları ve Enerji Güvenliği (s. 145-169). Nobel Yayıncılık.
- Çıtak, E. (2014). İran İslam Cumhuriyeti’nin Dış Politika Aracı Olarak Enerji Politikası. S. Tamçelik (ed.), İran: Değişen İç Dinamikler ve Türkiye-İran İlişkileri (s. 155-189). Ankara, Gazi Kitabevi.
- Çopur, H. ve Okay, D. Z. (2025, 02 05). Trump "İran’a maksimum baskı" politikasını yeniden hayata geçiriyor. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/trump-irana-maksimum-baski-politikasini-yeniden-hayata-geciriyor/3472014>
- Dalar, M. (2008). İran’ın Nükleer Programı: Uluslararası Hukuk Bağlamında Bir Analiz. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(24), 270-303.
- Domazeti, R. (2019). İran Milliyetçiliği. Z. Kurşun (ed.), Ortadoğu’yu Kuran İdeolojiler (s. 151-192). İstanbul, Vadi Yayınları.
- Doster, B. (2012). Bir Bölgesel Güç Olarak İranın Ortadoğu Politikası. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 4(44), 44-51.
- Dursun, A. (2021, 09 30). İran ile nükleer görüşmeler çıkmaza sürüklenirken Tahran uranyum zenginleştirme çitasını yükseltiyor. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iran-ile-nukleer-gorushmeler-cikmaza-suruklenirken-tahran-uranyum-zenginlestirme-citasini-yukseltiyor-/2378805>
- Dursun, A. (2022, 04 09). İran Cumhurbaşkanı İbrahim Reisi: Nükleer görüşmelerde tek bir geri adım dahi atmayacağız. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iran-cumhurbaskani-ibrahim-reisi-nukleer-gorushmelerde-tek-bir-geri-adim-dahi-atmayacagiz/2559605>
- Dursun, A. (2025a, 03 10). İran, Trump’tan henüz mektup almadığını duyurdu. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iran-trumptan-henuz-mektup-almadigini-duyurdu/3505269>

- Dursun, A. (2025b, 02 21). İran Cumhurbaşkanı Pezeşkiyan, ABD'nin baskılarına Türkçe deyişle cevap verdi. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iran-cumhurbaskani-pezeskiyan-abdnin-baskilarina-turkce-deyisle-cevap-verdi/3488637>
- Efegil, E. (2012). İran'ın Dış Politika Yapım Sürecini Etkileyen Unsurlar. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 4(48), 53-58.
- Ekici, K. D. (2018). Sosyal Konstruktivizme Göre Turgut Özal Dönemi Türk Dış Politikası (1983-1993). Doktora Tezi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.
- Ekinci, A. C. (2009). İran Nükleer Krizi. Ankara, Uşak Yayınları.
- Ekonomim. (2025, 03 08). Hamaney: Tahran füze programını durdurma talebini kabul etmeyecek. <https://www.ekonomim.com/dunya/hamaney-tahran-fuze-programini-durdurma-talebini-kabul-etmeyecek-haberi-804761>
- Ertem, H. S. (2012). Kimlik ve Güvenlik İlişisine Konstruktivist Bir Yaklaşım: "Kimliğin Güvenliği" ve "Güvenliğin Kimliği". *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 8(16), 177-237.
- Gamson, W. A. (1995). *Talking Politics*. New York, Cambridge University Press.
- Görçün, Ö. F. (2008). 1979 İran İslam Devrimi Sonrası Türkiye-İran İlişkileri. İstanbul, Beta Basım Yayın.
- Haji-Yousefi, A. M. (2010). Iran's Foreign Policy during Ahmadinejad: From Confrontation to Accommodation. *Turkish Journal of International Relations*, 9(2), 1-23.
- Hopf, T. (1998). The Promise of Constructivism in International Relations Theory. *International Security*, 23(1), 171-200.
- Hürriyet. (2006, 04 12). İran: 'Uranyum zenginleştiriyoruz'. https://bigpara.hurriyet.com.tr/haberler/genel-haberler/iran-uranyum-zenginlestiriyoruz_ID559587/
- Hürsoy, S. ve Orhon, H. H. (2012). Modern Dünya Sisteminde Sermaye Birikimi ve İran'ın Enerji Politikaları. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 63-89.
- Iran Press. (2022, 04 22). ایران پرس: جمهوری اسلامی ایران در مسیر پیشرفت های صنعتی در دو دهه اخیر گام های بزرگی در زمینه دستیابی به فروردین، روز ملی فناوری هسته ای 20. *Iran Press: 20* فناوری هسته ای برداشته است
- Iran Watch. (2010, 05 17). Iran, Turkey, and Brazil Reach Nuclear Fuel Agreement. <https://www.iranwatch.org/our-publications/iran-turkey-brazil-reach-nuclear-fuel-agreement>
- Jane, M. (2017). İran'ın Nükleer Politikasının Gelişimi ve Uygulanan Ambargo ve Yaptırımların Dış Politikasına Etkilerinin Analizi. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 264-314.
- Kanuni Esasi Cumhuri İslami İran. (tarih yok). Tahran: İdarey-i Çap ve İntişar.
- Karakoç, J. (2013). Konstruktivizmde Dış Politika ve Etnik Kimlikler. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(2), 131-160.
- Keneş, B. (2013). İran Siyasetinin İç Yüzü. İstanbul, Timaş Yayınları.
- Keskin, A. (2008). Şii Jeopolitiği ve İran. M. Tuncel (Ed.), *Ortadoğu'da Güç Savaşları Hedef Neden İran?* (s. 29-67). İstanbul, Etkileşim Yayınları.
- Kıbaroğlu, M. (1999). İran Bir Nükleer Güç Mü Olmak İstiyor? *Avrasya Dosyası*, 5(3), 1-17.
- Kıbaroğlu, M. (2013). İran'ın Nükleer Programı ve Türkiye. *Bilge Strateji*, 5(9), 1-8.
- Koç, E. (2020). Konstruktivist Bağlamda Devrim Öncesi ve Sonrası İran'da Devlet ve Dış Politika Oluşumunu Etkileyen Faktörler. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 11(54), 71-97.
- Koç, T. T. (2023). Sosyal Konstruktivizm Perspektifinden Avrasyacılık ve Rusya Federasyonu Dış Politika Pratikleri: Putin Dönemi (2000-2020). Doktora Tezi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.
- Köse, T. (2008). İran Nükleer Programı ve Orta Doğu Siyaseti: Güç Dengeleri ve Diplomasinin İmkanları. Ankara, SETA Yayınları.
- Kuloğlu, A. (2010). İran'ın Nükleer Teknoloji Çıkmazı, Gelişmeler ve Türkiye. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 2(19/20), 59-67.
- Landale, J. (2021, 11 29). İran'la nükleer anlaşmayı canlandırmaya yönelik görüşmeler Viyana'da başladı. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-59455866>
- Lotfian, S. (2011). Nükleer Politika ve Uluslararası İlişkiler. H. Şahidi ve H. Katouzian (eds.), *21. Yüzyılda İran* (P. Güven, Çev., s. 211-239). Ankara, Sitare Yayınları.
- Moshirzadeh, H. (2007). Discursive Foundations of Iran's Nuclear Policy. *Security Dialogue*, 38(4), 521-543.

- Naji, K. (2008). Ahmadinejad: The Secret History of Iran's Radical Leader. California: University of California Press.
- Nikou, S. N. (2021, 08 17). Timeline of Iran's Nuclear Activities. <https://iranprimer.usip.org/resource/timeline-irans-nuclear-activities?utm>
- Onat, H. (2013). İran İslam Devrimi ve Şiiilik. e-makâlât Mezhep Araştırmaları, 223-256.
- Özdemir, A. (2013). Uluslararası Sistemdeki Etkin Aktörlerin İran'ın Nükleer Programına Yaklaşımları. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar.
- Özdil, M. (2017). Kolektif ve Bireysel Kimlikler Bağlamında Sosyal Bütünleşme. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(2), 383-400.
- Peter, B. L. ve Luckmann, T. (1991). The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge. New York, Penguin Books.
- Ramazani, R. K. (1992). Iran's Foreign Policy: Both North and South. Middle East Journal, 46(3), 393-412.
- Ramazani, R. K. (1998). The Shifting Premise of Iran's Foreign Policy: Towards a Democratic Peace? Middle East Journal, 52(2), 177-187.
- Reuters. (2013, 09 17). Iran confirms exchange of letters with Obama. <https://www.reuters.com/article/idUSBRE98G0A0/>
- Ruggie, J. G. (1998). What Makes the World Hang Together? Neo-Utilitarianism and the Social Constructivist Challenge. International Organization at Fifty: Exploration and Contestation in the Study of World Politics, 52(4), 855-885.
- Sahimi, M. (2003, 10 02). Iran's Nuclear Program Part I: Its History. <https://www.iranwatch.org/library/sahimi-irans-nuclear-program-part-i-its-history-10-2-03>
- Sahimi, M. (2013). Atoms for Peace: The Long and Troubled history of Iran's nuclear Program. The Cairo Review of Global Affairs, 60-81.
- Sandıklı, A. ve Emeklier, B. (2012). Kaos Senaryolarının Merkezinde İran. İstanbul: Bilgesam Yayınları.
- Sarı, İ. (2015). 1979 Devrimi Sonrası İran'ın Rejim Paradigması ve Dış Politika Yönelimleri. Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, 2(1), 95-135.
- Sarıkaya, Y. (2008). Tarihi ve Jeopolitik Boyutlarıyla İran'da Milliyetçilik. İstanbul, Ötüken Yayınları.
- Sinkaya, B. (2005). Devrimden Günümüze İran Dış politikasının Dönüşümü. Mülkiyeliler Birliği Dergisi, 26-36.
- Sinkaya, B. (2009). İran'ın Nükleer Programı: Müzakere Sürecinde Umutların Yükselişi ve Düşüşü. Ortadoğu Analiz, 1(12), 71-79.
- Sinkaya, B. (2010). İran'ın Nükleer Programı Karşısında Türkiye'nin Tutumu ve Uranyum Takası Mutabakatı. Ortadoğu Analiz Dergisi, 2(10), 66-78.
- Sinkaya, B. (2014). Ahmedinecad'dan Ruhani'ye İran Dış Politikasında Değişim: 'İttidali Dış Politika'. Ortadoğu Analiz, 6(61), 30-33.
- Sinkaya, B. (2015). Implications of the Arab Spring for Iran's Policy Towards the Middle East. Ortadoğu Etüdleri, 6(2), 54-78.
- Stern, R. (2007). The Iranian Petroleum Crisis and United States National Security. PNAS, 104(1), 377-382.
- Şen, G. (2017). Ruhani Döneminde İran-ABD İlişkileri. İran Araştırmaları Merkezi, 1-17.
- Tamer, C. (2022). Sosyal İnşacılık Teorisi ve Güvenlikleştirme Yaklaşımı Çerçevesinde İran İslam Cumhuriyeti'nde Kimlik İnşası Süreci ve Mehdilik. (Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Tehran Times. (2009, 11 14). Turkey ready to 'store Iran enriched uranium. <https://www.tehrantimes.com/news/207841/Turkey-ready-to-store-iran-enriched-uranium>
- United Nations Security Council. (2010, 10 09). S/RES/1929 (2010). <https://www.un.org/securitycouncil/s/res/1929-%282010%29>
- Uzun, Ö. S. (2020). İran'ın Nükleer Programıyla İlgili Güncel Tartışmalar. M. S. Erol ve M. Ekşi (Eds.), Uluslararası İlişkilerde Güncel Sorunlar (s. 243-265). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Vaez, A. ve Sadjadpour, K. (2013). Iran's Nuclear Odyssey: Costs and Risks. Washington: Carnegie Endowment for International Peace.
- Warnaar, M. (2013). Iranian Foreign Policy during Ahmadinejad: Ideology and Actions. New York: Palgrave Macmillan.

- Wendt, A. (1994). Collective Identity Formation and the International State. *The American Political Science Review*, 88(2), 384-396.
- Wendt, A. (1999). *Social Theory of International Relations*. London, Cambridge University Press.
- Wendt, A. (2016). *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi (2.b.)*. (S. I. Öner ve H. S. Ertem, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.
- Yegin, A. (2014). Devrimin 35. Yılında İran Dış Politikası. *SETA Perspektif* (31), 1-4.
- Yeşiltaş, M. (2014). İran'ın Nükleer Söylem Siyasetini Anlamak: Eleştirel Bir Değerlendirme. *Akademik Ortadoğu*, 8(2), 41-72.

Extended Summary

The examined article interprets Iran's nuclear energy policy not merely through classical motivations such as energy supply or deterrence but as a socio-political process interwoven with the construction of national identity. Spanning from the 1950s 'Atoms for Peace' initiative to the 2020s, it seeks to explain the evolution of the nuclear programme within a Social Constructivist framework of 'identity-interest-foreign policy' interaction, thereby making visible the constitutive role of ideology, perception and leadership discourse beyond realist and liberal

Approaches focused on material capacity. The bilateral civil nuclear co-operation agreement signed with the United States in 1957, the establishment of the Tehran University Research Reactor, and the 20-GW reactor portfolio planned during the Shah's reign demonstrate that nuclear technology was framed not only as energy security but also as the showcase of a modern nation-state identity.

Under the Shah, the programme was driven by multifaceted goals: reducing excessive dependence on fossil fuels, projecting regional power, acquiring advanced technology, achieving international prestige, and supporting an economic development push. The 1979 Islamic Revolution marked a radical break: a new Shi'i-ideological national identity labelled Western partnership a 'satanic legacy' and frozen investments. Yet the same anti-imperialist rhetoric soon reframed nuclear technology as a symbol of resistance to the West and a key to energy autonomy, making the programme an indispensable component of the revolutionary regime's identity legitimacy.

Drawing on Alexander Wendt's distinction between corporate, type, role and collective identities, the article argues that identity constitutes national interests, frames foreign policy and constructs security perceptions. In the Iranian case, it stresses that identity-laden discourse and perceptions, rather than material power, proved decisive; the two-way interaction of identity and interest guided foreign policy within a field of 'constantly changing social relations'.

In Iran, a Persian-Shi'i identity shaped since the Qajar dynasty evolved into secular modernisation and territorial nationalism under Reza Shah and into Westernised pragmatism under Mohammad Reza Shah. After the Revolution, an ideological Islamic identity—articulated through slogans of 'Islamic Resistance', 'Neither East Nor West' and 'Anti-Imperialism'—emerged, with the institution of the Guardianship of the Jurist (Velayat-e Faqih) acting as its guardian. The West was fixed as the ultimate 'Other' through the 'Great Satan' discourse, while the rhetoric of the 'Oppressed' forged a global community of 'us'; the nuclear programme, in turn, became the concrete emblem of this identity.

In the post-revolutionary era, leaders recreated the tone of nuclear policy in response to changing economic needs, regional dynamics and international pressures. Khomeini, despite initial scepticism, launched co-operation with the Eastern bloc owing to the technological lessons of the Iran–Iraq War and an energy deficit. Rafsanjani tempered ideological emphasis through 'moderate pragmatism' and turned to Russia and China in the face of Western obstacles. Khatami opened Natanz and Arak to inspections under a 'Dialogue Among Civilisations' vision and initiated negotiations with the European Union (EU-3), yet the post-9/11 security climate and revelations of covert facilities escalated tensions.

Ahmadinejad revived revolutionary rhetoric, reinventing uranium enrichment as an 'inalienable right'; he annulled the Paris Agreement, restricted International Atomic Energy Agency (IAEA) inspections and triggered heavy UN-EU sanctions.

Rouhani's policy of 'prudence and moderation' sought to ease sanctions and revive the economy, leading first to the Geneva Interim Agreement of 2013 and then to the 2015 Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA). Under this framework, Iran lowered enrichment to 3.67 per cent, capped its stockpile and granted the IAEA extensive access; in return, energy, finance, and insurance sanctions were gradually relaxed. Yet the Trump administration's unilateral withdrawal in 2018 reinstated sanctions; Tehran suspended its commitments step by step, raising enrichment levels to around 60 per cent. Raisi hardened the nationalist-resistance line with the slogan 'no retreat from our rights', though economic pressure kept Vienna talks alive. The Pezeşkian administration sought to revitalise the JCPOA but Washington's 'maximum pressure' policy and Iran's growing uranium stock stalled the process.

On the basis of qualitative findings, the article shows that the nuclear programme has been shaped in every period by leaders' identity constructs, whereas discursive flexibility has never altered its identity-ideological core. Although the programme has sometimes appeared pragmatic, the theme of 'safeguarding identity' has remained constant: for Ahmadinejad, it was the 'badge of honour of the resistance axis'; for Rouhani, a 'lever to ease sanctions without compromising sovereignty'; and today, a guarantee of 'national self-reliance' and a 'Shi'i homeland defence'. Thus, Iran's self-positioning and framing of 'Others' has served as the essential carrier of the nuclear dossier, despite the importance of energy needs, technological progress, and economic concerns.

At the theoretical level, the study has contended that a Social Constructivist perspective supplies a more comprehensive analytical framework than realist and liberal models for explaining Iran's nuclear issue. It has been underscored that achieving a lasting agreement cannot be secured solely through technical concessions or conventional security guarantees; rather, it requires a transformation embedded within identity and perceptual strata. Otherwise, nuclear technology would continue to function as a distinctive axis in the regime's existential narrative. The findings have shown that it's important to create a way of talking that considers identity and goes beyond just balancing sanctions and technical issues in future diplomacy. Mutual recognition of status and the elimination of othering rhetoric have been deemed as indispensable as the agreement architecture itself.